

EN MÆRkelig HISTORIE OM ET HAANDSKRIFT

AF C. BEHREND

CHARLES BERTRAM (eller, som han ogsaa kaldte sig, Charles Julius Bertram) var født i London 1723. Hans Fader, der var Silkefarver, rejste til København, hvor han tog Ophold, og Charles kom saaledes her til Byen. Da han blev voksen, tjente han sit Brød som Lærer i Engelsk og fik som saadan Ansættelse ved Søkadet-akademiet; men ved Siden heraf lagde han sig med megen Iver efter de gamle Sprog og historiske og antikvariske Studier. Herved kom han i Forbindelse med vor berømte Lærde HANS GRAM, der i et Brev kalder ham »min Ven Bertram« og taler om deres »venskabelige Forhold«. Ogsaa med udenlandske Forskere korresponderede han, bl. a. med en af Englands bekendteste Oldforskere WILLIAM STUKELEY (1687-1765), til hvem han i 1747 rettede en skriftlig Henvendelse; endnu findes (i det kgl. Bibliotek) Svaret herpaa, hvori Stukeley fortæller om sit Liv og sine Skrifter; og efterhaanden kom der en Brevveksling istand mellem Stukeley, Bertram og Gram.*

Under denne Korrespondance nævnedes Bertram i et Brev til Stukeley et Manuskript i København i en Vens Eje, som paa en mærkelig Maade var kommet ham i Hænde mellem andre Kuriositeter, nemlig RICHARD AF WESTMINSTERS historiske Optegnelser om

* Naar Stukeley et Sted skriver, at Gram var velkendt i England, og at en vis Martin Folkes endnu huskede ham fra hans Besøg ved Universiteterne der, maa det sidste bero paa en Fejltagelse, da Gram aldrig rejste udenlands.

det romerske Britannien, hvortil var føjet et Kort over England. Denne Meddelelse vakte, som rimeligt var, Stukeleys store Interesse, og i Breve til Gram og Bertram (1. og 3. September 1747) skriver han omtrent enslydende, at Bertrams »Brudstykke af Munken

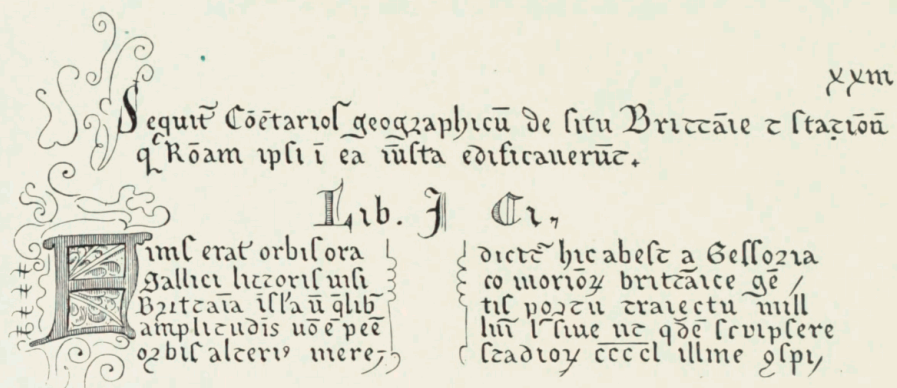

Fig. 1. Gengivelse af den Kopi af Haandskriftet, som Ch. Bertram tilsendte Stukeley.

»Sequitur Commentariolum geographicum de situ Britanniae et stationum quas Romani ipsi in ea insula edificaverunt.

Lib. I. C. I. Finis erat orbis ora gallici litoris nisi Britannia insula non qualibet amplitudine[is] nomen pene orbis alterius mereretur« etc.

[Her følger en geografisk Afhandling om Beliggenheden af Britannien og de Poster (Lejre), som Romerne selv har bygget paa den Ø. — Bog I. Capitel 1. Frankrigs Kyst vilde være Verdensdelens Grænse, hvis ikke Britannien, en Ø af en ikke ringe Størrelse, næsten fortjente Navn af en ny Verden etc.]

Richard af Westminster's Kommentar er en stor Mærkværdighed, en Skat, som er ukendt i de engelske Biblioteker, og at Publikum vilde være glad over at modtage i Trykken dette Arbejde, som vil være vore Antikvarer meget kært«. Han bad Bertram om nærmere Oplysninger om Haandskriftet, og denne sendte siden dels et Uddrag deraf, dels en Efterligning af dets første Linier (se Fig. 1), hvilken Stukeley foreviste sin Ven Mr. Casley, Bibliotekar ved Cotton Library, som straks erklærede, at Skriften maatte være 400 Aar gammel.

Stukeley anstillede nu omhyggelige Undersøgelser om denne Richard af Westminster og kom til det Resultat, at det maatte være en Richard af Cirencester, der opføres paa Listen over Munkene i Westminster 1355 og døde 1400 eller 1401, om hvem det berettes, at han rejste rundt og besøgte Bibliotekerne i England for at samle Bidrag til Landets Historie, og at han ogsaa skulde have været i Rom.

Stukeley anmodede nu Bertram om en Afskrift af hele Manuskriftet, som ogsaa efter længere Tids Forløb blev sendt ham tilligemed en Kopi af Englandskortet, og det vakte saa stor Interesse hos Stukeley, at han opfordrede Bertram til at udgive dette Dokument »as the greatest treasure we can boast of in this kind of learning«. Han selv udgav paa Engelsk 1757 »An account of Richard of Cirencester and his works« og tilegner Præsidenten i det antikvariske Selskab »dette Værk, som heldigvis er blevet bevaret, den fuldstændigste Beretning om Britanniens Tilstand under Romerne, om Landets ældste Beboere og dets Geografi, der er beundringsværdigt aftegnet paa et udmærket Kort«.

Denne foreløbige Beretning modtoges af Stukeleys Kreds med stor Begejstring, og Bertram fulgte endelig i 1757 Opfordringerne til at offentliggøre Haandskriftet i København (sammen med to andre gamle engelske historiske Forfattere) i en Bog med Titlen: »*Britannicarum gentium historiae antiquae scriptores tres Ricardus Corinensis, Gildas Badonicus, Nennius Banborensis*« med Noter og Oplysninger.

Richard af Westminster's Skrift bestaar af 2 Bøger. Af 1. Bog handler Kapitel 1 om Britanniens Navn og Beliggenhed, Kap. 2 om Landets Grænser og Kysternes Længde, Kap. 3 om Indbyggerne, deres Herkomst, Sæder og Skikke og Militærvæsenet (mest paa Grundlag af Cæsars Gallerkrig 5. Bog), Kap. 4 om Indbyggernes Religion og Druiderne, Kap. 5 om Landets Produkter, Kap. 6 om Landets Inddeling i 7 Provinser under Romerne, Kap. 7: Itinerarium, 3: Rejseruter: Romernes Veje mellem Lejrene (Byerne) og Afstandene, Kap. 8 om Britanniens Øer: Irland, Hebriderne, Wight

osv. Af 2. Bog findes kun de to første Kapitler, der giver en ganske kortfattet, kronologisk ordnet Oversigt over Landets Historie og de romerske Kejsere og Statholderne i Britannien.

Stukeley havde tidligere i 1724 udgivet en *Itinerarium curiosum* (Rejser i England med Omtale og Billeder af mærkelige Steder, Bygninger, Helligdomme o. l.) og beklager nu, at han ikke dengang havde kendt dette »most valuable work«, og da han omarbejdede sit Værk, optog han heri Richard af Cirencesters Itinerarium. Han udtrykker sig med stor Begejstring om det københavnske Manuskript: det giver os mere end 100 Navne paa Lokalteter, som hidtil har været os ganske ukendte, og hvorved vi kan rette tidligere Forfattere; det hele er skrevet meget forstandigt, klart og koncist, det er et i Sandhed uvurderligt Mindesmærke, og jo mere man betragter det vedføjede Landkort, desto mere maa man give det sit Bifald. Han opstiller Lister over alle Navnene, fremhæver, hvilke man hidtil ikke har kendt, og anstiller Undersøgelser om, hvilke engelske Bynavne der svarer til de latinske.

I 1809 udgav Antikvaren H. HATCHER, der ikke kendte Stukeleys Udgave 1776, Haandskriftet med en engelsk Oversættelse, og denne optryktes igen 1841 af I. A. GILES og 1848 i Bohns Antiquarian Library. Ogsaa senere Forfattere, der skrev om Englands gamle Historie, benyttede Haandskriftet som en vigtig Kilde, saaledes Lingard: *History of England*, Lappenberg: *Geschichte von England*, Witaker: *The history of Manchester*, der omtaler de mærkelige Oplysninger, som Opdagelsen af dette Skrift, der er ældre og bedre end Antoninus,* bragte.

Det er forstaaeligt, at engelske Historikere meget gerne vilde have fat paa dette Haandskrift, og man lod derfor anstille Eftersøgninger om det i København; men Bertram havde ikke nævnt, hvor det skulde findes, og da man ikke kom paa Spor efter det, var nogle

* *Itineraria Antonini* er Beskrivelser af Rejseruter i det gl. romerske Rige fra Kejser Antoninus Caracallas Tid, omarbejdet i det 4. Aarh.

af Englænderne saa hensynsfulde at tage Skylden derfor paa deres egne Skuldre, idet de antog, at det var gaaet tabt ved Englændernes Bombardement paa København. Men Haandskriftet blev aldrig fundet, og det af en ganske anden Grund, idet det nemlig kan anses for bevist, at *det gamle Manuskript i København i Virkeligheden aldrig har eksisteret, men at Forfatteren til Richardi Corinensis monachi Westminsteriensis de situ Britanniae libri duo i Virkeligheden var Charles Bertram Esq. selv.*

Der havde vel hævet sig enkelte Røster, som paapegede Urigtigheder i den gamle Tekst eller antydede, at Bertram kunde have gjort Rettelser i den; men først omtrent hundrede Aar efter Bogens Fremkomst, da baade Bertram og Stukeley forlængst var borte — de døde begge 1765 —, fremkom der afgørende Beviser for, at Bogen var et Falsum. FR. KARL WEX, der fra 1833 til sin Død var Rektor i Schwerin, udgav 1852 Tacitus' Værk om Agricola, som i Aarene 77 til 85 var romersk Statholder i Britannien, og i Fortalen hertil paaستاar Wex, at Richard af Westminster's Haandskrift ikke kan være saa gammelt, som det antoges, og han støtter sig i denne Henseende paa følgende Betragtninger. I Agricola Kap. 16 staar »*cognito provinciae motu*«, i den trykte Udgave 1497 var ved en Fejltagelse sat »*co*« to Gange, *co cognito*, og en følgende Udgave rettede det første *co* til *eo*: *eo cognito provinciae motu*; nu viser Dr. Wex, at Richards Haandskrift citerer Agricola med Læsemaaden *eo* og altsaa maa have citeret efter en Udgave, der fremkom over 100 Aar efter hans Død; ogsaa paa andre Steder kan man se, at den foregivne Munk fra det 14. Aarhundrede har citeret efter Udgaver fra det 16. og 17. Aarhundrede, at altsaa Haandskriftet ikke kan stamme fra den Tid, det foregiver. Ogsaa andre Fejl gøres der opmærksom paa. *D. Julius* betyder *Divus* (den guddommelige, højsalige) Julius, men det opløses i Manuskriptet til *Dictator Julius*; endelig fremhæver Dr. Wex, at der i det gamle Manuskript citeres 15 forskellige latinske Forfattere, og

dette kunde man let gøre i det 18. Aarhundrede, hvor man havde trykte Udgaver af alle Klassikerne; men det kan ikke antages, at Bibliotekerne i det 14. Aarhundrede havde Haandskrifter af saa mange Oldtidsforfattere, og særlig var Tacitus, der ofte citeres, meget lidt læst og kendt dengang.

Denne Paastand gentoges og uddybedes af B. B. WOODWARD, der var Bibliotekar ved Dronning Victorias Bogsamling paa Slottet Windsor, i en Artikelrække i »The Gentleman's Magazine« 1866-67, hvori han ligeledes hævder, at Haandskriftet »de situ Britannia« umulig kan stamme fra en Richard af Westminster i det 14. Aarhundrede. Han gentager først Dr. Wex' Beviser og føjer dertil, at der i Haandskriftet bruges latinske Gloser i en Betydning, som de i det 14. Aarhundrede aldrig havde; saaledes kunde dengang *statio* ikke bruges i Betydning »Lejr«, *descriptor* ikke i Betydning »Beskriver«, *supplementum* ikke som »Tilføjelse«; hele det latinske Sprog, siger han, kunde — afset fra Citaterne — synes skrevet af en Begynder ved Hjælp af et Leksikon. Men desuden fremhæver han følgende Punkter: Ingen har nogensinde set dette Haandskrift, hvorom Bertram enten siger, at det befandt sig i en Vens Hænder, eller at det paa en mærkelig Maade kom ham i Hænde. I den oversendte Efterligning af Haandskriftets Begyndelse var der mange Bogstavformer, som ikke brugtes i det 14. Aarhundrede; desuden skreves Britannien aldrig med to t'er, som det dér er Tilfældet. Det forekommer ogsaa mærkeligt, at han har saa mange detaillerede Oplysninger om Britannien under Romerne, da han jo levede over 1000 Aar efter den Tid; Richard nævner i den Henseende, at han støtter sig paa nogle Brudstykker, der er nedskrevet af en romersk Feltherre og efterladt til Eftertiden — og Stukeley griber straks til den Formodning, at det er Optegnelser af Agricola selv — men ellers udtales der intet om andre Kilder end dem, vi nu kender. Men endnu mærkeligere er det, at den gamle Munk i meget stemmer med William Camden (den lærde engelske Antikvar, der døde 1623), bl. a. i Fordelingen

af de gamle romerske Provinser. Her har Haandskriftet dog en hel ny Provins (en sjette): *Vespasiana* nord for den Antoninske Vold

Fig. 2. Englandskortet, som det er gengivet i Bertrams Udgave. Kbhvn. 1757.
Med Tilegnelse til Stukeley. Nord er tilvenstre.

(mellem Firth of Forth og Clyde); men da Romerne sikkert aldrig underlagde sig noget nord for denne, maa en saadan Provins og dens Historie ganske skyldes Bertrams egen Opfindelse. *Itinerarium* er hovedsagelig taget fra den ovenfor nævnte *Itinerarium Antoninum* og fra Camden, men der er flere Ting, som ikke findes i disse to

Kilder, og som maa antages at være opfundet af Bertram. Hvor man kommer udenfor de kendte Skrifter, eller hvor der opstaar Vanskeligheder, hjælper Bertram sig med at sætte . . . for at angive, at der findes Huller i Manuskriptet.

Ved det vedhængte *Landkort* over England er der den Mærkelighed, at det ikke er ganske ens hos Bertram og hos Stukeley, idet den sidstes Gengivelse er i større Format, omhyggeligere udført og ogsaa ellers noget forskelligt. Efter Woodward's Paastand ligner det i sin Form ikke det 14. Aarhundredes Kort, men mere Camdens, og han paapeger ogsaa her Fejltagelser, men at gaa nærmere ind herpaa lader sig ikke gøre, da det vilde blive for vidtløftigt og kræve et saa nøje Kendskab til Englands Geografi, som ikke kan forudsættes. Endelig paapeger han, at den Tankegang, som f. Eks. fremsættes i I 7 (han omtaler her bl. a. det Spørgsmaal, om en Kristen bør anvende sin Tid paa Studierne af Fortiden, og besvarer det med, at Historien giver Beviser paa Guds Forsyn; fortæller om Evangeliets stadige Udbredelse o. a. lign.), ikke kan formodes at have været tilstede hos en Munk i det 14. Aarhundrede.

Wex' og Woodward's Kritik gjorde sin Virkning; vel optryktes »Richard Cirencensis«' Værk endnu en Gang i Bohns Antiquarian Library 1872. Men efter den Tid hører man ikke mere til ham, og han maa da antages at være manet ned i en evig Forglemmelses Grav.

Men hvorledes kunde det gaa til, at man kunde tro paa denne Beretning i hundrede Aar? Ja, her maa vi se lidt paa de to Hovedpersoner.

Charles Bertrams Person kender vi ellers ikke meget til; han var rimeligvis ugift,* og efter hans Død indkalder hans Moder dem, som har laant Penge eller Bøger af ham, eller af hvem han har laant.

* Det har været anført, at han var gift med en Cathrine Maria Goltz eller Gold; men dette er ikke rigtigt, da hendes Mand hed Chr. August Bertram. (Meddelt af Bibliotekar H. Ehrencron-Müller.)

Han har uden Tvivl været forfængelig; saaledes underskriver han sig et Sted »de Bertram Kongel. Majestæts Sprog-Mester samt Ære-Medlem udi det Kgl. Storbrittaniske antiquariorum Selskab«. Af andre Arbejder af ham kan nævnes: engelske Undervisningsbøger, om Kunsthistorie (en ny Udgave af Joh. Dauws Schilderer und Maler), om Uniformer (Kobberstik af Munderinger for den danske Armé 1762), og i 1751 skriver han til Generalkirkeinspektør E. J. Jessen, at han paatænker at udgive ¹) Topographia nova et accurata regni Daniæ (Beskrivelse af Herreder, Sogne, om Produkter, adelige Familier, Vaaben, Rariteter, de mærkeligste Bygninger — med Tegninger, ²) Kort over Danmark, Norge og Island; og han tilføjer: »Hvis jeg ikke nogenlunde kan udføre min Plan efter Ønske, kommer det aldrig for Lyset; thi intet ønsker jeg mindre end at forøge de slette Bøgers Antal med mine . . .«. Han forberedte ogsaa et Værk om Knud den store. At Bertram maa have været et godt Hoved og have forstaaet at vække Tillid, fremgaar af, at Hans Gram, en af de kyndigste og skarpsindigste danske Historikere, vilde omgaas ham og kalde ham »min Ven« (familiaris).

Den anden Hovedperson, William Stukeley, er velkendt i den engelske Litteratur. Han var en meget interesseret Oldtidsforsker og Iagttager og har udrettet meget ved sine Samlinger og Beskrivelser af sine Rejser i England og af Oldsagerne; men Forklaringen paa, at han tog Bertrams Bog for gode Varer, ligger i, at han (efter Woodwards Karakteristik) var en Mand, »hvis Forfængelighed og Lettroenhed langt overgik hans Lærdom«. * Hans Interesse for sit Fædrelands Antikviteter var saa stor, at han med Begærlighed greb denne nye Kilde, som gav ham Anledning til nye lærde Spekulationer, og som, hvis den havde været ægte, ogsaa vilde have betydet

* Gibbon skriver om et af hans Værker: »I have used his materials and rejected most of his fanciful conjectures.« — Warburton kalder ham en mærkelig Blanding af »simplicity, drollery, absurdity, ingenuity, superstition, antiquarism«. — Megen Spot paadrog han sig ogsaa ved sin Opdagelse af, at Kong Carausius havde en Hustru Oriuna — en Opdagelse, der kun skyldtes, at han paa en Mønt læste Oriuna istedetfor Fortuna.

meget for Forskningen af Englands gamle Historie og Topografi. Man maa ogsaa huske paa, at Studiet af den latinske Leksikografi og Palæografi dengang langt fra stod saa højt som paa Wex' Tid, og at mange Stykker virkelig var ægte, forsaavidt som de var taget fra virkelige latinske Forfattere. I det hele var Bertrams Bedrageri jo langt mindre oplagt end den i »Bogvennen« 1928 omtalte franske Manuskriptsvindel i 1870.

Charles Bertram opnaaede i levende Live den Ære og Navnkundighed, han havde ønsket; nu er denne altsaa plukket af ham, og det er kun en herostratisk Berømmelse, naar han har fundet Optagelse i det engelske Dictionary of National Biography med følgende Karakteristik »*the cleverest and most successful literary impostor of modern times*«.